

УДК 821.133.1 – 31 Уельбек. 09

Наталія Кантемир

(Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна)

ПРОФАННИЙ СВІТ РОМАНУ М. УЕЛЬБЕКА „МОЖЛИВІСТЬ ОСТРОВА”

Аналізується роман сучасного французького письменника Мішеля Уельбека „Можливість острова” з акцентом на профанному світі, де панують матеріальні цінності і де критерієм відбору є молодість і сексуальна привабливість. Звернення до цієї сфери реалізується у вчинках, думках героїв, викритті релігійних сект. На основі проведеного дослідження сформовано висновок, що прагнення до духовності втілюється завдяки неодноразовому зображенню псевдорелігійних сект, що свідчить про небайдужість М. Уельбека до гуманістичних цінностей.

Ключові слова: роман, профанний, сакральний, Мішель Уельбек.

Сучасна людина кінця ХХ – початку ХХІ століть, втративши моральні орієнтири і віру в духовні цінності, опинилася в стані відчаю, страху, розгубленості. Саме такі самотні і зневірені особистості є героями романів сучасного французького письменника Мішеля Уельбека.

До вивчення творчості М. Уельбека зверталися зарубіжні дослідники О. Бардоль, М.-Л. Клемен, Д. Ногез, Ж.-Ф. Патріколя; російські літературознавці М. Александров, І. Кузнецова, В. Липневич, Н. Рубанова, К. Фрумкін, О. Шаталов; білоруські – Т. Мозгова, Т. Тарасова. Між тим, більшість праць присвячена роману „Елементарні частинки”. Варто зазначити, що велика кількість російських досліджень є низкою журнальних рецензій на твори М. Уельбека. Незважаючи на популярність романів автора, в українському літературознавстві його творчість не була об’єктом ґрунтовного аналізу, що й визначає актуальність нашої розвідки. Лише у навчальному посібнику з історії французької літератури 1945–2000 рр. (упорядк. В.Фесенко) подано коротку характеристику трьох романів М. Уельбека („Розширення сфери боротьби”, „Елементарні частинки”, „Платформа”) й біографічну довідку.

Відтак, у даному дослідженні ми розглянемо проблему профанації загальнолюдських цінностей у романі М. Уельбека „Можливість острова”. Для досягнення вказаної мети необхідно проаналізувати, у яких сферах життя автор прагне викрити аморальність, бездуховність сучасності; виявити, за допомогою яких засобів поетики письменник загострює проблематику, порушену в романі; розглянути, як у творі реалізується звернення М. Уельбека до сфери профанного.

Традиційна модель світосприйняття походить від моделі, побудованої на основі поділу світу на профанний і сакральний. Р. Каюа

зазначає: „Ці два світи, сакральний і профанний, строго визначаються лише один через одного. Вони взаємовиключаються і взаємостверджуються. [...] ...сакральне постає як категорія чуттєвості. Справді, це категорія, на якій базується релігійне ставлення, яка надає йому свого специфічного характеру, яка сповнює віруючого відчуттям певної поваги, котре охороняє його віру від посягань розуму, відволікає її від дискусій, розташовує її ззовні й по той бік розуміння” [3, с. 33–34].

В аналізованому романі М. Уельбек зображує профанний світ, характеризуючи сферу профанного на багатьох рівнях: сфера релігії, сфера почуттів, ставлення до смерті, до народження дітей. На нашу думку, сакральний світ у свідомості головного персонажа існує, але існує у вигляді порожньої матриці, як уявлення. Зображені десакралізовані цінності протистоять сакральному.

Головний герой роману „Можливість острова”, написаного у 2005 році, – комік Даніель, що виступає на сцені з неполіткоректними й аморальними скетчами власного авторства. Це людина, розчарована в сучасних ідеалах, почуттях і в житті загалом. Попри великі статки, високий соціальний статус, Даніель знаходиться в депресії, викликаний його віком (протагоністу – за сорок) і переконанням, що людина його віку вже не може жити повноцінним життям. Для того, щоб бодай якось урізноманітнити своє життя, він вступає в релігійну секту елогімітів, члени якої вірять в елогімів – небесних створінь, що начебто створили людство. Сектанти очікують на повернення цих божеств, що поборолі старіння та смерть, готові взаємничити найбільш гідних серед них. Елогіміти прагнуть досягти безсмертя, покінчуючи життя самогубством і залишаючи зразки своєї ДНК ученим, які й зможуть створити неолюдей – клонів, що позбавлені людських почуттів і живуть на ізолюваному острові.

Сфера релігії в романі підлягає повній десакралізації. Автор удається до зображення псевдорелігійної секти, демонструючи своє скептичне ставлення до віри в сучасному світі. На чолі секти елогімітів, членом якої є Даніель, знаходиться пророк, чий образ красномовно свідчить про занепад духовних цінностей, адже він поводить себе розпусно і проповідує вільне кохання. Коли люди поклоняються такому пророку, немає ані моралі, ані гріха. Образ ідеолога і засновника руху є втіленням пороків аморальних людей сучасності.

Яскравим прикладом такого скептичного ставлення до сучасних вірувань є авантюра, яку придумали керівники елогімітів. Пророк уподобав чергову молоду дівчину Франческу, яка приїхала на стажування членів цієї релігійної організації зі своїм нареченим. Вона вважає увагу з боку найголовнішої людини в секті за честь і тому охоче приймає всі залицяння і виконує всі бажання пророка. Одного дня пророка знаходять мертвим у його апартаментах, усі присутні міркують над тим, як уникнути скандалу, адже „у релігійних рухах зникнення харизматичного лідера завжди становить проблему...” [7, с. 246]. Нарешті знаходиться рішення: художник Венсан, який виявляється сином пророка, погоджується зайняти його місце, неначебто

відродившись у новому тілі: „Можна оголосити, що пророк вирішив покинути своє старіюче тіло й перенести генетичний код до нового організму” [7, с. 249]. Усі настільки захоплені ідеєю воскресіння пророка, що викидають ще живу Франческу і пророка у вікно, інсценуючи нещасний випадок. Спостерігачами цього дійства стають Даніель і Венсан, які відчують себе співучасниками вбивства дівчини. Даніель іронічно зауважує, що „ця малозначуща справа була затьмарена більш серйозною – зникненням пророка” [7, с. 254–255].

На противагу сакральним цінностям приходять матеріальні, замість людини все виконують машини, впевненість у завтрашньому дні зникає. Саме тому герой М. Уельбека говорить про релігію так: „Коли я навчавсь у ліцеї, сперечаючись із християнином, мусульманином або юдеєм, завжди відчував, що їхні вірування якісь другорядні; що насправді вони не вірили, принаймні у прямому розумінні цього слова, у реальність висловлюваних догм – ішлося ж просто про визнання, про такий собі пароль, який давав їм доступ до спільноти віруючих...” [7, с. 223]. У наведеній цитаті акцентовано увагу на викритті масового захоплення релігією. Письменник укладає в уста свого героя думку про те, що духовна, потаємна складова людської душі стала демонстративною, набула властивостей просто модного напрямку або критерію відбору до певного соціального кола. А. Нямцу, аналізуючи всеохоплююче тяжіння до Бога, зазначає: „... тотальний атеїзм – масове прилучення до релігії” [1, с. 15].

Історія псевдорелігійної секти пронизана іронічними зауваженнями Даніеля, якими, зрештою, сповнений увесь роман. Автор використовує такий елемент поетики, як маска клоуна. Як ми вже зауважили, за професією головний герой роману – комік, тому крізь призму іронії можна розглядати не лише окремі гострі висловлювання, але й роман у цілому. Адже сховавши героя за личиною блазня, автор може передати відчуття песимізму й розчарування ще яскравіше. Російський дослідник О. Карельський зауважує: „Чимраз більш рішуче висунення на літературну авансцену фігури блазня, клоуна, [...]; звернення до філософії і художньої техніки абсурду за французьким взірцем; [...] – такими є найбільш показові зовнішні ознаки цієї кризової ситуації” (тут і далі переклад російськомовних цитат наш. – Н.К.) [2, с. 361]. Французький письменник і есеїст, автор книги про М. Уельбека Домінік Ногез пише про гостроту й тональність творів досліджуваного нами автора: „Який тон? Повірте, в ньому є все. Красивого слова „гумор”, навіть приправленого прикметником „чорний”, недостатньо, щоб його описати. [...] Якщо ми говоримо про гумор, а ми про нього і говоримо, то необхідно уточнити його відтінок. Мішель Уельбек винайшов сирій гумор” [4, с. 36–37].

Герой роману знаходиться в екзистенційній невпевненості, він не знає, яке місце займає в світі, тим більше, коли молодість уже минула, а у віці за сорок людина опиняється ніби за бортом життя. Для Даніеля людське існування нічого не варте, позаяк він сприймає його як невпинне наближення до безпорадної старості і, врешті-решт, до смерті.

Його розповідь про самогубство сина і колишньої дужини Ізабель емоційно безбарвна, читач не спостерігає ніякого засмучення протагоніста, навпаки – повну байдужість до буденної, на його думку, події. Ці епізоди можна зіставити з подіями, що відбуваються в романі А. Камю „Сторонній”, в якому герой так само байдуже розповідав про смерть своєї матері. Натомість, реакція Даніеля на смерть свого собаки дуже емоційна і драматична. І саме собака, власне, і стає виправданням існування головного героя, що, безумовно, загострює песимістичний настрій роману.

В інтерв'ю журналу „Огонёк” на питання, у чому плюси старості, адже кожен вік прекрасний по-своєму, письменник відповідає: „... Виходить, що старість – це все ж таки страждання... Навіть якщо дуже зациклюватися на тому, щоб бути в гарній формі й доброму здоров'ї, то всі спроби з плином часу все одно приречені. Страждання – це бажання залишатися молодим, коли це неможливо” [8]. Саме такі страждання переживає головний герой роману „Можливість острова” Даніель, який, ховаючись за маскою клоуна, насправді потерпає від самотності і страху, адже розуміє, що в сучасному світі найголовніше – матеріальні цінності, молодість, здоров'я і технічний прогрес, що замінив людей машинами.

Фундаментальна цінність – повноцінна сім'я – підлягає гострій критиці. Головний герой навіть доходить висновку, що діти в сучасному суспільстві не потрібні, адже вони страждають від самого народження, розриваючись від плачу, а отже, – не можуть бути щасливими. Автор розповідає про зони, вільні від дітей (childfree zones), які почали з'являтися в суспільстві; їх суть полягає в тому, що молодь живе в особняках у зонах, куди заборонено вхід дітям віком до тринадцяти років. Таким чином, М. Уельбек демонструє безтурботність людей, що починають нехтувати навіть продовженням роду, хоча народження дитини завжди було сакральною подією, а образ немовляти – світлим і чистим.

Однак порятунок від самотності й невпевненості Даніель намагається знайти в коханні до молодої актриси Естер, що свідчить про спробу автора не тільки продемонструвати асоціальність героя і невіру у високі почуття, але й дати йому шанс на особисте щастя. Дівчина на деякий час стає сенсом його буття, джерелом наснаги і щастя. Хоча історія кохання головного героя, який старший за Естер на чверть століття, закінчується тим, що вона, врешті-решт, його покинула, на деякий час Даніель починає вірити в цілющу силу прекрасного почуття: „... я багато що зрозумів. Зрозумів, що люблю Естер, що любитиму її страшенно, нестямно, без надії на вороття. Зрозумів, що все це настільки серйозно, що може мене вбити, що я напевно помру тоді ж, як зникне почуття Естер до мене...” [7, с. 152].

Та все ж коханню протистоїть секс. Автор робить підміну понять: замість справжнього почуття зображує тваринне бажання. Роман переповнений відвертими сценами інтимного життя героя. На питання, чому в прозі М. Уельбека так багато сексуальних сцен, сам автор

відповідає: „У моїх книгах так багато сексу тому, що „це” – теж відображення життя, а відображення життя – одна з функцій роману. Якщо „це” важливо в житті, „це” повинно бути виражено і в літературі” [6, с. 151]. Протагоніст зациклений на сексі і знову пов’язує свої проблеми з віком, адже він вже не може мати повноцінного інтимного життя. Естер на якусь мить допомагає йому про це забути, та зовсім скоро Даніель починає страждати від ревнощів і усвідомлення своєї жалюгідності. Врешті-решт, Естер покинула героя і повністю позбавила його сенсу життя. Французький філософ П. Рікер пише: „...еротизм виражає ... розчарування „сміслом”; існує потаємний зв’язок між еротизмом і абсурдом. Коли ніщо більше не має смислу, залишається моментальна втіха та її артефакти” [5, с. 214]. Дійсно, герой не бачить смислу свого існування, відчуваючи радість тільки в інтимні моменти з Естер, решту часу його охоплює нав’язливий страх втрати. І знову профанна сфера життя бере гору над високими почуттями.

На основі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що профанація загальнолюдських цінностей у романах, невіра в існування сакральної складової людської душі в сучасному світі у творчості французького автора є втіленням розчарування в сучасних орієнтирах, що перетворило його на циніка, який із сумною іронією спостерігає над занепадом людини й зображує світ дискретний і десакралізований.

М. Уельбек протиставляє релігійній сфері – псевдорелігійну, одвічним сімейним цінностям – порожнечу, вільне кохання, справжньому коханню – секс. Для реалізації своїх ідей він використовує такі елементи поезики, як іронія, пародія і маска клоуна, на рівні головного персонажа. Але все ж сакральна сфера в романі існує, просто вона не наповнена так, як профанна, можна навіть твердити, що вона порожня, саме тому твори М. Уельбека сповнені такою тугою і сумом. Той факт, що письменник постійно вдається до зображення псевдорелігійних сект у романах, відверто профанує загальнолюдські цінності, свідчить про те, що йому небайдужа подальша доля суспільства, що в такий спосіб він реалізує прагнення до сакрального. Зневірившись у сучасних ідеалах, М. Уельбек пропонує навіть варіант нового фантастичного світу клонованих людей, що не мають ніяких „живих” почуттів. Безумовно, він розуміє, що без духовності суспільство існувати не може, але головними у своїх творах робить особистостей, які живуть у профанному світі зі збіднілою душею, що втомилася від постійної невпевненості й духовного голоду. Роман „Можливість острова” – це твір про кохання і нездійсненне щастя, про самотність і втрату ілюзій, про надії й розчарування, про конфлікт людини і суспільства.

1. Антофійчук В.І. Проблеми поезики традиційних сюжетів та образів у літературі / В.І. Антофійчук, А.Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 1997. – 200 с.
2. Карельський А. Учение шоком (Проза Гюнтера Грасса) / А. Карельський // От героя к человеку: Два века западноевропейской литературы. – М. : Советский писатель, 1990. – С. 357–386.

3. Каюа Р. Людина та сакральне / Роже Каюа ; [пер. з франц.]. – К. : Ваклер, 2003. – 256 с.
4. Ногез Д. Уэльбек как он есть / Доминик Ногез; [пер. с франц. А. Финогеновой]. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 288 с.
5. Рікер П. Історія та істина / Поль Рікер ; [пер. з франц. Віктора Шовкуна]. – К. : Видавничий дім „КМ Academia”, Університетське вид-во „Пульсари”, 2001. – 396 с.
6. Рубанова Н. Возможность Уэльбека / Наталья Рубанова // Октябрь. – 2006. – № 7. – С. 150–152.
7. Уельбек М. Можливість острова / Мішель Уельбек ; [пер. з франц. І.С. Рябчия]. – Х. : Фоліо, 2007. – 414 с.
8. Шаталов А. Период обогащения закончился / Александр Шаталов // Огонек. – 2007. – № 46. – Режим доступа к журн. : <http://www.ogoniok.com/5022/28/>.

Аннотация

Анализируется роман современного французского писателя Мишеля Уэльбека „Возможность острова” с акцентом на профаном мире, где господствуют материальные ценности и где критерием отбора являются молодость и сексуальная привлекательность. Обращение к этой сфере реализуется в поступках, мыслях героев, разоблачении религиозных сект. На основе проведенного исследования сделан вывод, что стремление к духовности воплощается посредством неоднократного изображения псевдорелигиозных сект, что свидетельствует о равнодушии М. Уэльбека к гуманистическим ценностям.

Ключевые слова: роман, профанный, сакральный, Мишель Уэльбек.

Summary

The article devoted to the analysis of the Michel Houellebecq's novel „The possibility of an island” with the emphasis on the profane world, where material values dominate and where the criteria of the selection are youth and sexuality. The address to this field is realized in the hero's actions, thoughts, exposure of the religious sects. Have analyzed designated problems we can make the conclusion that the aspiration for the immateriality is realized in repeated representation of the pseudoreligious sects. It testifies to the M. Houellebecq's interest in the humanistic values.

Key words: novel, profane, sacral, Michel Houellebecq.

Стаття надійшла до редколегії 8.10.2010 р.